

Joanna Patorska

DZIAŁ KULTURY LUDOWEJ MUZEUM W MIĘDZYRZECZU

Muzeum w Międzyrzeczu powstało w 1945 roku. Organizatorem był Alf Kowalski, artysta plastyk z wykształcenia, z zamiłowaniem badacz kultury ludowej, który kierował muzeum przez czterdzieści lat. Swoją siedzibę ma ono w zabytkowych obiektach związanych z dziejami państwa polskiego od jego zarania do końca XVIII wieku – ruiny zamku z XIV i XVI wieku posadowione na zrębach dawnych grodów (najstarszy z II połowy IX wieku) oraz budynek starostwa z początku XVIII wieku.

Zbiory etnograficzne w międzyrzeckim muzeum gromadzone były od początków jego istnienia. Już pod koniec 1945 roku Alf Kowalski kontaktował się z ludnością autochtoniczną, która przetrwała na terenie ziemi międzyrzeckiej w kilku wsiach, głównie w Dąbrówce Wlkp., Pszczewie, Szarczu, Stołuniu. Ludność ta, znajdująca się pod zaborem niemieckim przez ponad 150 lat, oparła się germanizacji, zachowała swą polską mowę i tradycyjną ludową kulturę, zarówno materialną, jak i obrzędy, zwyczaje i folklor. Zebrane w tym czasie zabytki, przeważnie części ludowego stroju kobiecego (czepce, dery, kabaty, wiązadła czepcowe itp.), pokazane zostały na pierwszej wystawie zorganizowanej w międzyrzeckim muzeum 18 marca 1946 roku – w pierwszą rocznicę utworzenia administracji polskiej na terenie ziemi międzyrzeckiej. Pod koniec 1946 roku ekspozycja muzealna, jeszcze w starej siedzibie muzeum (obecnie budynek Kasyna Oficerskiego), powiększona została o izbę dąbrowiecką.

Już w 1946 roku rozpoczęto planowe gromadzenie zabytków ze wszystkich dziedzin kultury ludowej autochtonów. Akcja ta trwała do końca lat pięćdziesiątych. Zaangażowani w nią byli mieszkańcy Dąbrówki Wlkp., przede wszystkim Dorota Spychałowa, współorganizatorka działu etnograficznego, której międzyrzeckie muzeum zawdzięcza najlepszą część zbiorów kultury ludowej ludności rodzimej. Dorota Spychałowa pozyskała do współpracy wielu mieszkańców Dąbrówki Wlkp. i w krótkim czasie zbiory znacznie się powiększyły – do końca 1947 roku zgromadzono 164 zabytki, przeważnie ubiory ludowe, narzędzia używane w gospodarstwie oraz sprzęty domowe. Do końca 1950 roku pozyskano około 250 zabytków.

Ta szeroko zakrojona, planowa zbiórka miała też inny, ważny powód. Z chwilą odkrycia w pierwszych powojennych latach faktu przetrwania ludności rodzimej i jej tradycyjnej kultury ludowej teren zachodniej Wielkopolski stał się miejscem wypraw etnografów z muzeów centralnej Polski w celu pozyskania do zbiorów zabytków tej nowo odkrytej kultury. Muzea te proponowały atrakcyjne ceny zakupu eksponatów i wiele osób skorzystało z ich oferty.

Lata 1951 do 1965 to okres remontów nowej (obecnej) siedziby muzeum i ruin zamku piastowskiego oraz kompleksowych badań archeologiczno-historycznych grodu i zamku. Gromadzenie zbiorów kultury ludowej zeszło na drugi plan, tym bardziej że w muzeum nie było etnografa. Mimo to pozyskano wtedy przeszło 350 zabytków kultury autochtonicznej; na koniec 1965 roku zbiory etnograficzne liczyły 636 muzealiów.

Sytuacja zmieniła się z chwilą zatrudnienia etnografa w 1967 roku. Zapoczątkowano wówczas systematyczne rozpoznanie terenu całego powiatu międzyrzeckiego pod kątem pozyskania zabytków kultury ludowej ludności przesiedlonej lub osiadłej na tym terenie po 1945 roku, której dotychczas nie poświęcano wiele uwagi, skupiając się na kulturze autochtonów. Zakupiono lub otrzymano w darze części tradycyjnych ubiorów ludowych, różne tkaniny i hafty, sprzęty gospodarstwa domowego, narzędzia do obróbki lnu i wełny, narzędzia do uprawy roli, wozy, a nawet miech kowalski, przywiezione przez przesiedleńców z okolic Nowogródka, z Polesia, Podola, Wołynia, z dawnego województwa tarnopolskiego oraz osadników z Łowickiego, Krakowskiego, Rzeszowskiego i różnych okolic Wielkopolski. Obok przedmiotów przywiezionych z rodzinnych stron gromadzono również te, które wykonane zostały przez ludność napływową w nowym miejscu zamieszkania według dawnych, tradycyjnych wzorów – wyroby plecionkarskie, naczynia klepkowe, wyroby towarzyskie, garncarskie, plastyka obrzędowa, zabawki drewniane i rzeźby.

Część zbiorów stanowią przedmioty kultury materialnej pozostawione przez ludność niemiecką zamieszkałą na tym terenie do czasu jej wysiedlenia w latach 1945–1949.

Obecnie w dziale kultury ludowej znajdują się 2223 zabytki. Połowę stanowią gromadzone z powodzeniem do dziś przedmioty tradycyjnej kultury autochtonów.

Obok działalności zbieraczej prowadzono również prace badawcze w terenie. Zebrane materiały wykorzystane były w różnych opracowaniach, m.in. w *Atlasie polskich strojów ludowych* i *Polskich drukach ludowych na płótnie* R. Reinfussa. Współpracowano z Instytutem Wzornictwa Przemysłowego, Instytutem Sztuki Ludowej, CPLiA, Państwowym Instytutem Muzycznym,

dostarczając materiałów o strojach dąbrowieckich, tkaninach ludowych, instrumentach muzycznych itp.

Prowadzono również badania struktur osadniczych wsi na terenie powiatu międzyrzeckiego, typów wsi, rzemiosł wiejskich, kultury młodego pokolenia wsi. Sporządzono rejestr i dokumentację fotograficzną budownictwa drewnianego w powiecie. Współpracowano z Technikum Budowlanym w Międzyrzeczu, zlecając uczniom (jako tematy prac dyplomowych) inwentaryzację techniczną wybranych obiektów budownictwa drewnianego.

Zbiory kultury ludowej prezentowane są na wystawie stałej muzeum – zajmują pięć sal o powierzchni 200 m². Zasadniczą część ekspozycji zajmuje kultura ludowa polskiej ludności rodzimej z końca XIX wieku do czasów obecnych. Na wystawie pokazano: tradycyjną gospodarkę wsi (rolnictwo, hodowlę, pszczelarstwo, rybołówstwo), rzemiosła wiejskie (plecionkarstwo, kowalstwo), przetwórstwo włókna (narzędzia do obróbki lnu, przygotowania osnowy i wątku, warsztat tkacki z 1816 roku), ubiory ludowe z Dąbrówki Wlkp. (strój druhny, odświętny mężatki, męski, kobiecy zimowy i letni), klocki do drukowania tkanin używane jeszcze na początku XX wieku, ludowe instrumenty muzyczne, następnie budownictwo wiejskie (narzędzia do obróbki drewna budulcowego, fotografie budynków mieszkalnych i gospodarczych różnej konstrukcji), izbę dąbrowiecką wyposażoną w sprzęty i naczynia z końca XIX wieku (kuchnia z okapem, naczynia do przygotowywania potraw, przechowywania mąki i kaszy, stół, zydle, łóżko, kołyska, komoda ze świętym kątem, święte obrazy nad łóżkiem, skrzynia na odzież, skrzynka podróżna itp.), dawną rzeźbę ludową, drewniane formy piernikarskie z XVIII i XIX wieku oraz zabytki z zakresu obrzędowości dorocznej (szopki bożonarodzeniowe, Marzanna, turoń, wieńce dożynkowe, formy do wypieku opłatków).

W ostatniej, małej sali pokazano wybrane dziedziny kultury ludności przesiedlonej i osadników przybyłych tu po 1945 roku, przede wszystkim tkaniny, wyroby plecionkarskie, garncarskie, bednarskie, tokarskie, zabawki oraz współczesne rzeźby o tematyce sakralnej i świeckiej.

Autorem scenariusza stałej wystawy kultury ludowej jest etnograf dr Stanisław Błaszczyk. W 1985 roku opracowano i wydano przewodnik po dziale kultury ludowej.

Wystawy czasowe z powodu braku miejsca były rzadko organizowane. Z ostatnich lat można wymienić następujące: „Współczesna szopka ludowa”, „Wieś w malarstwie polskim”, „Staropolski piernik świąteczny”, „Wyroby wikliniarskie regionu” oraz obecnie prezentowaną „Twórczość ludowa w ekslibrisie” (ze zbiorów Alfreda Gaudy z Lublina).

Opracowane już w końcu lat sześćdziesiątych plany rozwoju działu etnograficznego z upływem lat uległy znacznym zmianom. Z różnych powodów (najczęściej finansowych) nie został urządzony mały skansen budownictwa drewnianego i skansen rybacki w parku przymuzealnym. W 1985 roku rozpoczęto remont budynku dawnej karczmy dworskiej z przeznaczeniem na dział etnograficzny. Na 450 m² powierzchni wystawienniczej pokazana byłaby kultura ludności rodzimej i napływowej, której bogate i ciekawe zbiory – tylko w niewielkim stopniu eksponowane – tkwią ciągle w magazynach. Na początku 1999 roku remont dawnej karczmy dworskiej został zakończony, a wnętrza przygotowane do urządzenia nowej ekspozycji. Niestety, wobec braku środków na utrzymanie muzeum obiekt został wydzierżawiony. Plany powiększenia działu kultury ludowej odłożone zostały na bliżej nieokreśloną przyszłość.

Joanna Patorska

ABTEILUNG FÜR VOLKSKULTUR IM MUSEUM IN MIĘDZYRZECZ (MESERITZ)

Zusammenfassung

Das im Jahre 1945 entstandene Museum in Międzyrzecz wird in den historischen Gebäuden untergebracht, die mit der Geschichte des polnischen Staates von seinen Anfängen bis zum Ende des 18. Jh. verbunden sind.

Mit der ethnographischen Sammlung begann man schon in den ersten Monaten des Museumsbestehens. Es waren die Denkmäler der traditionellen Volkskultur der einheimischen Bevölkerung, die in der Meseritzer Gegend in einigen Dörfern, hauptsächlich in Dąbrówka Wielkopolska, Pszczew, Szarcz und Stołuń erhalten blieb. Diese über 150 Jahre lang in dem von Preußen annektierten Land lebende Bevölkerung setzte der Germanisierung Widerstand entgegen und bewahrte ihre polnische Kultur im materiellen, gesellschaftlichen und geistigen Bereich. Über 20 Jahre lang sammelte man die Denkmäler und forschte die einheimische Kultur.

Um die Mitte der sechziger Jahre begann man sich für die Kultur der Ansiedler zu interessieren, die auf diese Gebiete nach 1945 aus den Gebieten von Wilno, Polesie, Podole, Wołyń und der ehemaligen Wojewodschaft Tarnów, von Łowicz, aus der Wojewodschaft Rzeszów und Kraków sowie auch aus verschiedenen Gegenden Großpolens ankamen. Gesammelt wurden die von den Einwanderern aus

ihren früheren Wohnorten mitgebrachten und nach alten traditionellen Mustern gegenwärtig hergestellten Gegenstände.

In der Abteilung für Volkskultur gibt es 2223 Denkmäler, von denen die meisten zur Volkskultur der Einheimischen gehören.

Die ständige Ausstellung für Volkskultur umfaßt fünf Räume, deren Fläche 200 qm beträgt. Die Exposition stellt die Kultur der polnischen einheimischen Bevölkerung seit der 2.Hälfte des 19.Jhs. bis zur Gegenwart dar und umfaßt: Ackerbau, Vieh- und Bienenzucht, Fischerei, Gewerbe, Flachsbearbeitung, Weberkunst, Volkstracht, Baukunst, Bauernstube von Dąbrówka, Kunstgegenstände, Sitten und Bräuche. Die ausgewählten Kunstbereiche der eingewanderten Bevölkerung wie Gewebe, Flechtwerke, Töpferkunst, Böttcherhandwerk, Spielzeug, Drechslerkunst und Kunstgegenstände wurden in einem Raum ausgestellt.